

ŽIVOT ZA GROSSKRIZE: Transformace a politická kultura

O kultuře je možné hovořit ve dvou významech. Kultura ve smyslu estetické reprezentace reality zahrnuje texty (v nejširším smyslu slova) a jiné artefakty, kultura jako sociální praxe odkazuje k tomu, co Raymond Williams shrnul jako „celý způsob života“. (Jensen, 2002) Toto rozdělení v podstatě odráží dialektický vztah mezi textem a kontextem. Mediální texty patří do prvního rámce a fungují jako svým způsobem privilegované zdroje informací o rámci druhém: o sociálních praktikách. Média umožňují reflexivitu a produkují a reprodukuji významy. Mediální analýza se soustředí na obě roviny: co je reprezentováno a jakým způsobem. Proto může analýza mediálních sdělení poskytnout zajímavé informace také o politické kultuře: nejen o tom, jaká je (resp., jaká je její mediální reprezentace), ale také o tom, co ji pomáhá utvářet. Následující text by měl být skromným příspěvkem k tomuto tématu.

Elkins a Simeon v souvislosti se studiem politické kultury podotýkají, že je jedinci manifestována či vyjádřena, aniž by si ji uvědomovali, že sestává převážně z nevědomých předpokladů. Kulturní normy se podle nich stávají zjevnými a otevřeně diskutovanými především v době prudkých změn, nápadných porušení zákonů apod. (Elkins, Simeon, 2000) Česká vrcholná politika prošla v průběhu jarních měsíců letošního roku právě takovým obdobím: nevysvětlené okolnosti financování bytu (dnes již bývalého) premiéra Stanislava Grosse spustily vlnu dalších odhalení a obvinění a vyústily v krizi vlády, jejímž výsledkem byly personální výměny na předsednickém a některých ministerských postech. Významným tématem v průběhu vládní krize byla mimo jiné i možnost podpory KSČM.

Všechny popsání události byly pochopitelně výrazně zastoupeny v mediální agendě, což poskytlo příležitost poodhalit rysy české politické kultury a jejího formování. Předmětem další analýzy je text uveřejněný 11. dubna 2005 v týdeníku Respekt, nazvaný *Život za grosskrize: Reportáž z Česka 2005*. Byl vybrán především pro jeho reportážní charakter: soustředí se na výpovědi obyčejných občanů, vládní krize tu hraje roli pozadí, na němž se formují postoje. To činí téma politické kultury přístupnějším, explicitnějším, než by mohlo být zahrnuto v žánru zprávy.

Druhým sledovaným tématem byla reprezentace politické transformace – především proto, že politická kultura společností procházejících transformací (a postkomunistických států zvláště) má některé specifické rysy¹. Transformace a její reflexe se výrazně podílejí na formování politické kultury. Odvozeně byla také sledována reprezentace KSČM a komunismu, neboť právě stoupající hvězda této strany byla tím, co si vyžádalo reflexi transformace vyjádřenou v textu.

¹ Podrobněji viz Nosál, 2004.

Metoda: kritická diskurzivní analýza

K odhalení významů skrytých v textu byla použita kritická diskurzivní analýza² Normana Fairclougha (2003). Jde o kvalitativní metodu analýzy, která pracuje ve třech dimenzích: text, diskurzivní praktiky (produkce, distribuce a konzumace textu) a sociální praxe. Diskurzivní praktiky zprostředkovávají vztah mezi sociální praxí a textem, který je analyzován pomocí lingvistických kategorií. Diskurzivní jevy odhalené na úrovni textu a diskurzivních praktik jsou pak uváděny v tvrzeních o *převažujícím řádu diskurzu* a jeho interpretacích. (Jensen, 2002) Převažujícím řádem diskurzu Fairclough rozumí relativně stabilní konkrétní kombinaci žánrů, diskurzů a stylů, které konstituují diskurzivní aspekt sítě sociálních praktik. Termín *diskurz* používá ve dvou významech: buď jím označuje jazyk jako prvek sociálního života propojený s jinými prvky, nebo míní diskurz jako způsob reprezentace aspektů reality. (Fairclough, 2003)

Klíčovou kategorií kritické diskurzivní analýzy je *intertextualita*. Každý text v sobě totiž obsahuje mnoho jiných textů – zdrojů a sám se může v budoucnu stát zdrojem pro jiné texty. Totéž lze vztáhnout i na úroveň řádu diskurzu, Fairclough kupříkladu sleduje, jak se konvenční politický diskurz mísí s diskurzem vědy nebo diskurzem každodenního života.

Hlavním omezením Faircloughovy diskurzivní analýzy je velmi malá pozornost, kterou věnuje diskurzivním praktikám. Diskurzivní praktiky zahrnují produkci textu – tady je důležité téma moci (kdo a proč říká co?), a jeho distribuci a konzumaci – včetně kategorií kódování a dekodování významů jejich příjemci. Pomíjí-li je kritická diskurzivní analýza, významně omezuje možnost použít text (nebo skupinu textů) jako vysvětlující proměnnou.

Předmětem analýzy byla zmíněná reportáž *Život za grosskrize*, jejímž autorem je Jiří Sobotka. Text byl uveřejněn v rubrice Téma na stranách 13–16, tedy jako úvodní text druhého sešitu týdeníku. Doplněn byl fotografiemi některých přispěvatelů a rozhovorem s herečkou Ester Kočíčkovou. Fotografie ani rozhovor nebyly zahrnuty do analýzy. Formálně se jednalo o reportáž složenou z výpovědí obyčejných lidí z různých částí republiky, kteří se vyjadřovali k současné politické situaci. Text byl pro potřeby analýzy rozdělen do 98 jednotek – významově homogenních úseků různé délky. Ty byly sledovány samostatně i ve vztahu k ostatním jednotkám a textu jako celku.

Sociální události (social events) a sociální praktiky

Fairclough rozlišuje mezi sociálními událostmi, sociálními praktikami a sociálními strukturami. Sociální události konstituují nynější realitu, struktury definují, co je možné, a sociální praktiky zprostředkovávají vztah mezi současností a potencialitami – tedy sociálními událostmi a strukturami. Diskurz jako jazyk se vztahuje k sociálním strukturám, texty jsou prvky sociálních událostí a řády diskurzu patří do sociálních praktik. Abychom mohli uvažovat o diskurzech, je proto třeba sledovat vztah textu k sociálním událostem a sociálním praktikám.

² Výběr použité metody vzešel z diskuze při semináři, diskurzivní analýza i její konkrétní varianta byly navrženy vyučujícím. Ospravedlnit výběr diskurzivní analýzy poukazem na její možnosti tedy není za těchto okolností na místě. Nicméně je třeba poznamenat, že se ukázala být pro daný úkol vhodnou metodou.

Reportáž v Respektu je (resp. byla) součástí těchto událostí: krize vlády vyvolaná aférou s financováním bytu Stanislava Grosse a následně objevenými nejasnostmi v podnikání jeho ženy, nárůst podpory KSČM a krizovou situací vyvolané spekulace o možné komunistické podpoře kabinetu. Obě dvě kategorie událostí mají ve vztahu k textu funkci podnětu, legitimizují jeho vznik i formu – pátrání po názorech občanů.

Třetí kategorií událostí je agenda týdeníku, která předcházela uveřejnění reportáže. Od léta 2004 vycházely v Respektu negativní texty o komunismu a KSČM: *Věděl to už Orwell* (28. června), *Dnes je dobrý den pro smrt komunistů* (12. července), *Grebeníček míří vysoko* (22. listopadu), *Zakázat KSČM? Jste normální?* (6. prosince); a pokračovaly i v roce 2005: *Rudí czerti cítí šanci* (4. dubna). Reprezentována byla i politická transformace a politická kultura: *15 let poté; Tlustá čára po 15 letech; Normální je nevolit* (vše 15. listopadu 2004). Tyto textuální události jsou důležité proto, že mohou napomoci při odhalování významů v analyzovaném textu.

Pokud jde o sociální praktiky, pak lze text vztáhnout k politické transformaci země, politické kultuře jejích občanů a odmítání KSČM a komunismu. Všechny tyto praktiky jsou v textu reprezentovány. Způsob, jakým se to děje bude popsán dále.

Fairclough považuje za důležité lokalizovat analyzovaný text také mezi jinými texty. V této souvislosti je třeba znovu zmínit předchozí články v Respektu (viz výše). Objevila se tvrzení o potřebě kriminalizovat KSČM, jiné texty se ohlížely za patnáctiletým obdobím budování demokracie (především v souvislosti s listopadovým výročím). Velmi výrazně byla v Respektu medializována kauza tehdejšího premiéra Grosse (novináři Respektu jako první rozšířili pochybnosti o legalitě příjmů jeho manželky a souvislostech jejího podnikání s prostitucí). Autor sledované reportáže Jiří Sobota publikoval několik kritických textů o zahraničních totalitních režimech (Čína, Kuba). Součástí reportáže je také rozhovor s Ester Kočičkovou, v němž se negativně vyjadřuje o KSČM. Jeho autorem je také Jiří Sobota.

Žánry

Žánry jsou podle Fairclougha způsoby jednání v jejich diskurzivním aspektu; rozlišuje mezi úrovněmi žánrů podle míry jejich abstrakce: od „pre-žánrů“, nejobstaktnějších kategorií, až po žánry situované. Článek *Život za grosskrize* je na nejobecnější úrovni zpravodajskou reportáží. Konkrétněji jde o reportáž v týdeníku, pro nějž je charakteristická investigativní žurnalistika, někdy označovaná jako „štvavá“. Respekt je názorovým týdeníkem, jehož strategie jsme ilustrovali výše. Všechny tyto atributy je třeba přiřadit k žánru textu.

Samotný text je pak kombinací žánrů: obsahuje reportážní prvky, prvky semi-formálního rozhovoru (novinář-příspěvatel³, viz dále). V této souvislosti je důležitý koncept *rekontextualizace*: text obsahuje části rozhovorů, výpovědi, které se odehrávaly v různých kontextech, o jejichž povaze se dozvídáme pouze to, co nám umožní autor reportáže. Ve výsledném textu jsou tyto výpovědi rekontextualizovány: jsou vsazeny do nového významového rámce vytvořeného autorem reportáže – z rozhovoru, k jehož charakteru se

³ Termín příspěvatel je nepřesným překladem anglického *contributor*, které označuje všechny osoby, které se podílejí na vzniku textu, jsou do něj zahrnuty a nejsou novináři. Patří sem jak zpovídané osoby v rozhovorech, osoby komentující různé události (laikové i experti), tak i účastníci televizních debat apod.

vrátíme v souvislosti se sociálními vztahy, se stal symbolický text, mediální sdělení nesoucí významy.

Téma žánrů je zajímavé i s ohledem na intertextualitu: text reportáže čerpá z mnoha jiných textů: texty rozhovorů, texty o aktuálním dění na politické scéně. Z těch pravděpodobně čerpaly i texty rozhovorů, přispěvatelé pracují s informacemi, které získali v mediálních textech. Některé „zdrojové“ texty jsou čtenáři přístupné, jiné nikoliv. Kupříkladu přispěvatelé zřejmě vycházejí i z informací vyměněných při rozhovorech s blízkými osobami, stejně tak přístup novináře mohl být ovlivněn redakčními nařízeními apod.

Žánry je podle Fairclougha třeba studovat ve vztahu k působení (activity), sociálním vztahům a komunikačním technologiím. V případě působení doporučuje sestavit hierarchii účelů, jimž má text sloužit. Reportáž v Respektu má tedy následující cíle: informovat, bavit, motivovat k volbám a rozšířit nebo podpořit negativní postoje ke KSČM. První dva účely vyplývají z povahy textu jako novinové reportáže, na existenci posledních dvou poukazují jak volba tématu, tak způsob, jakým je zpracováno.

Vztáhnout lze text minimálně ke dvěma typům sociálních vztahů: „novinář – přispěvatel“ a „novinář – publikum“. Oba typy vztahů mají svá specifika. Pro vztah mezi novinářem a přispěvatelem je typická asymetričnost, novinář klade otázky, vybírá témata, přispěvatel odpovídá a drží se v novinářem vymezeném rámci. Vztah „novinář – publikum“ by bylo lépe formulovat jako „médiu – publikum“, neboť nelze předpokládat přímý vztah novináře ke čtenářům. Médiu je instituce, která funguje podle určitých principů a zásadním způsobem vstupuje mezi novináře a publikum. Tyto procesy patří do kategorie diskurzivních praktik, které kritická diskurzivní analýza nesleduje. Nesleduje ani proces konzumace textu, na který má vliv použitá komunikační technologie – v tomto případě tisk.

Jinakost a dialogičnost

Přestože text zahrnuje výpovědi přispěvatelů, kteří reprezentují vlastní postoje, lze na celek textu pohlížet jako na výpověď jeho autora – redaktora, která je výsledkem procesů selekce a interpretace. Redaktor interpretuje výpovědi přispěvatelů a vybírá z nich ty, které zapadají do požadovaného⁴ významového rámce. V něm jsou potom některá témata dialogizována, jiná nikoliv.

V textu byla dialogizována tři témata. Prvním byla různá míra participace na politickém životě: text poskytuje prostor lidem pasivním (většina) i aktivním, lidem se zájmem pouze o lokální nebo naopak národní úroveň politiky. Druhým byla úspěšnost politické transformace – hodnocení se pohybuje od zklamání po kladné hodnocení, nevyskytuje se však žádný sentiment po době před listopadem 1989. Třetím tématem byla míra potenciálních škod způsobených komunistickou vládou, zobrazovány jsou obavy i jistota trvalosti demokratického uspořádání. Naopak negativní postoj ke KSČM se do dialogu

⁴ Požadovaný významový rámec implikuje vědomý záměr, tak tomu ale nemusí vždycky být. Selekcce i interpretace mohou být procesy neuvědomované v podobném smyslu, jak o tom hovoří *model propagandy* Hermana a Chomského (1998).

nedostal – pokud přispěvatelé nebo redaktor nějaký vztah reprezentují, je vždy negativní, žádný příznivec či volič KSČM v textu nedostal prostor.

Intertextualita

V rámci intertextuálních vazeb je důležité sledovat, které hlasy či texty jsou do textu zahrnuty, které jsou signifikantně vyloučeny a jakým způsobem. Jsou přisouzeny konkrétním osobám nebo skupinám osob? Je použita přímá nebo nepřímá řeč? A v jakém vztahu jsou zahrnuté hlasy k hlasu autora a v jakém vztahu mezi sebou?

Páteří celého textu jsou hlasy obyčejných lidí z různě velkých měst a různých sociálních pozic. Přisouzeny byly konkrétním osobám (*"Je to jenom boj o peníze a o moc, řadový občan je úplně na posledním místě," tvrdí v přítmi své kanceláře.* – přímá řeč; *Telčský fotograf a grafik Antonín Bina (47) mluví s rozpaky poprvé v životě o politice na diktafon.* – nepřímá řeč) i abstraktní skupině osob (*"Takhle nám to vyhovuje: politici jsou hmusní, což znamená, že my jsme dobří."* – přímá řeč, „my“; *Pan Křivánek si myslí, že lidé jsou apatičtí a nechodí k volbám.* – nepřímá řeč, „oni“).

Druhou kategorií hlasů byli zástupci různých typů politické kultury. Toto téma bylo dialogizováno, proto se tu objevuje parochiálně-subjektivní i participační politická kultura. První typ byl reprezentován oběma typy řeči a přisouzen jak konkrétní osobě, tak abstraktní skupině osob (*O vládní krizi ví z televize, ale politika je svět sám pro sebe a on nevidí možnost, jak s tím cokoli udělat.* – konkrétní osoba, nepřímá řeč; *„Někdy mám chuť do toho vstoupit, píšu články, které nikdy nikam nepošlu, a nakonec se na to vykašlu. Už i já sám jsem ukázka běžného průměru a říkám si: Do ničeho se neplet, stejně s tím nic nenaděláš.“* – konkrétní osoba i abstraktní skupina osob, přímá řeč). Participační politická kultura byla v textu v menšině, reprezentovali ji pouze dva zdrojové texty a vždy se jednalo o aktivitu na lokální úrovni. Výpověď byla vždy přisouzena konkrétním osobám, použita byla přímá (*"Píšu články, třeba jak se řeší problémy volně pobíhajících psů," ožívá zklamáný revolucionář.*) i nepřímá řeč (*Grafik Martin Kaiser (33) a nezaměstnaný ekonom Tomáš Zámečník (35) se postavili proti karlovarské radnici, když se rozhodla zlikvidovat místní divadelní soubor. Zkusili hladovku, dopisy i happening, přesto nevyhráli.*).

Významně byly zahrnuty a dialogizovány také hlasy komentující politickou transformaci (*„Člověk má svobodu, má možnost cestovat, i když je pravda, že tady nejsou peníze.“* – konkrétní osoba, přímá řeč; *Po převratu se nezformovala elita, špičky se vypařily do podnikání a vědy a staří komunisté převlékli kabáty. Na obnovení kontinuity s demokracií bylo pozdě, zato přechod mezi komunismem a novými poměry byl hodně rozmazaný.* – osoba i skupina osob, nepřímá řeč).

Specifickým způsobem byla v textu zahrnuta KSČM a její voliči: vždy šlo o přímou řeč, nikdy pozitivně laděnou a s jedinou výjimkou (*Jedním z pravidelných voličů KSČM je totiž také její manžel. „On jim prostě věří.“*) se vždy hovořilo o abstraktní skupině osob (*„Že se nikdy od ničeho nedistancovali? Stejně by to byla jenom slova. Vždyť se podívejte, kolik komunistů je v jiných stranách. A já myslím, že budou vymírat.“*; *„My je tady známe, jsme postkomunistický město a oni tady sedějí na radnici.“*).

Vztah autora k ostatním hlasům nejlépe vyjadřuje perex (bude analyzován dále). Vztah hlasů přispěvatelů navzájem je opět vyjádřen autorem textu – kontrastně uvádí jednotlivé promluvy. Aktivita střídá pasivitu, zklamání ze současné situace je prokládáno pozitivním laděním apod. Všechny typy hlasů se navíc vymezují negativně vůči komunismu a KSČM.

Předpoklady

O povaze textu podle Fairclougha velmi vypovídají předpoklady, které obsahuje. Ty mohou být buď explicitně vyjádřeny nebo implicitní. Navíc lze rozlišit mezi předpoklady o existenci, o potencialitách a hodnotách.

První skupina předpokladů se týkala komunistů jako hrozby návratu před rok 1989 (*Bojí se nástupu komunistů?*; „*Ale věřím, že politické strany mají dost rozumu, aby je tam nepustily.*“; *Houslisté ze zlínské filharmonie se neobávají, že by komunisté mohli zrušit demokracii, mají ale obavy, že se vývoj zastaví a ztratíme spoustu času.*) Lze tu identifikovat předpoklady o existenci komunisty ztělesňované hrozby, možnosti, že by se KSČM dostala k moci, i negativní hodnocení komunismu. Tyto předpoklady jsou legitimizovány třemi způsoby. Skrze autoritu obyčejného člověka (*Jenže teď má Gross problémy a vládne s tichou podporou komunistů. A pan Konečný má obavy, co by se dělo, kdyby se komunisté dostali k moci.*), pomocí narace (*Strýce pana Karla zavřeli nacisté na Špilberk a komunisté do Jáchymova. Dědečka národního socialistu a za nacistů člena ilegálního národního výboru zmlátili v padesátém roce na ulici do bezvědomí. Tatínka, který byl členem nekomunistického odboje, vyhodili z práce. Rodina se pod tlakem rozpadla. „A mě samotného odlifrovali z rodné Jihlavy sem do Rýmařova.“*) a s využitím implicitních morálních hodnocení obsažených v komplexu pozitiv spojených s demokracií a politickou transformací.

Druhá skupina předpokladů se týkala politické kultury – tady se objevily předpoklady o existenci obecné apatie i o (ne)možnosti účinné aktivity („*Už i já sám jsem ukázka běžného průměru a říkám si: Do ničeho se neplet, stejně s tím nic nenaděláš.*“), zastoupeno bylo i hodnocení aktivity jako něčeho žádoucího (*A zajímá je to vůbec?*). Legitimizovány byly tyto předpoklady autoritou historie („*At' si říká kdo chce, co chce, náš národ je zvyklý na trochu vedení.*“), byly racionalizovány (*Zavinila to rozhoupaná doba po převratu, chce to čas.*) nebo využívaly implicitního chápání politické aktivity jako sdílené žádoucí hodnoty.

Typy výměn a funkce promluv

Jednotlivé výměny (exchange) byly zaměřené jak na vědění (*Takže co komunisté na prahu vlády? „Ze spaní mě to nebudí a řadový občan s tím stejně nic nezmuže, snad jedině volby. Ale věřím, že politické strany mají dost rozumu, aby je tam nepustily.“*), tak na jednání (*Nebylo by tedy lepší do věci zasáhnout? „Bratr je starosta, ale já o tom nic moc nevím a jsem rád, že to po mně nikdo nechce. Nechci se starat o obec a nechci na to mít žádný vliv.“*). To je důležité rozlišit, neboť existenci výměn zaměřených na jednání lze vztáhnout k dříve zmíněné hierarchii účelů celého textu. Celý text jako výměna je pak explicitně zaměřený na výměnu informací, implikuje však zaměření na jednání, např. povzbuzení volební účasti.

Nejčastější funkcí jednotlivé promluvy v rámci výměny bylo vyjádření stanoviska. Přispěvatelé formulovali postoje ke stavu české politiky, obavy z komunistů či

(ne)spokojenost s kulturní transformací. Redaktor explicitně svoje stanovisko nevyjadřuje, implicitně je však v textu obsaženo (viz analýza perexu).

Druhou častou funkcí bylo kladení otázek, tu z principu plnily především promluvy redaktora, kladl-li otázky přispěvatel, často byly spíš řečnické a vyjadřovaly stanovisko, než požadovaly odpověď.

Reprezentace prostřednictvím kolokací

Vhodným zdrojem informací o významové poloze textu jako celku je analýza kolokací – hledání slov a slovních spojení, který se nacházejí v blízkosti sledovaného tématu nebo jej popisují. Politická transformace se nacházela v blízkosti slov vyjadřujících zklamání (*zklamany*), kritiku (*nevyvinutá politická kultura*), spokojenost a ocenění (*jiná atmosféra, spokojená, svobodná*), optimismus (*vstup do EU*). Komunismus a KSČM bylo lze lokalizovat mezi popisy negativních pocitů (*budit ze spaní, obavy, hrůza, odpor*), negativních hodnocení a přirovnání (*rakovina, sekát hlavy, svinstvo*). Politická aktivita byla vyjádřena popisem aktivit (*nesleduju, čtu debaty, happening*), postojů (*nebýt přesvědčený o významu voleb, nevyhrát*), pocitů (*naštvaní, apatičtí, idealizovat, rozčiluje*).

Pro ilustraci následují příklady analýzy samostatných jednotek.

Analýza perexu – novinář

Perex je úvodním odstavcem textu, obvykle bývá vysázen větším písmem, často kurzívou nebo tučně. Analýza perexu, který rámuje celý text, může velmi napomoci v odhalování významů, které vkládá do textu jeho autor.

- *České politické scéně dominuje vládní krize. Ale co si o ní myslí lidé, pro které se politika odehrává pouze v pozadí jejich životů? Stojí na straně konkrétních politiků? Bojí se nástupu komunistů? A zajímá je to vůbec? Redaktor Respektu se minulý týden toulal po Česku a hledal odpověď.*

V perexu lze vysledovat přítomnost několika předpokladů o existenci: obyčejným lidem se politika odehrává v pozadí životů, na vládní krizi lze a je třeba mít názor; předpokladů o potencialitách: hrozí nástup komunistů. Velmi významná jsou pak implicitní hodnocení: komunismus je špatný⁵, je třeba se ho obávat; a politická kultura a zájem jsou důležité, žádoucí.

Mnohé napoví i skladba vět a vztahy mezi nimi. Redaktor pracuje s jednoduchými větami, klade otázky. Tím dodává tématu na významu, zdůrazňuje. Spojka *ale* mezi první a druhou větou odděluje dva různé, vzájemně protikladné světy – svět politiky a svět obyčejných lidí. Poslední věta vyjadřuje kompetenci redaktora zabývat se naznačenými tématy, autor se jejím prostřednictvím vyděluje z obou naznačených světů jako osoba nezávislá a objektivní.

⁵ Negativní hodnocení komunismu je vyjádřeno otázkou *Bojí se nástupu komunistů?* K rozpoznání hodnocení vedou dvě cesty: relevance a formulace. Proč je relevantní obávat se pouze nástupu komunistů, když preference stoupají i pravicové ODS? A lze otázku formulovat jinak? Mohla by třeba znít: *Jaký mají lidé názor na rostoucí preference KSČM?*

Analýza zarámování promluvy

Způsob, jakým redaktor vkládá jednotlivé promluvy do textu, vypovídá mnohé o tom, jakým způsobem jsou zdrojové texty rekontextualizovány.

- *V Karlových Varech sedí v kavárně Bulvár dva rebelové. Grafik Martin Kaiser (33) a nezaměstnaný ekonom Tomáš Zámečnick (35) se postavili proti karlovarské radnici, když se rozhodla zlikvidovat místní divadelní soubor. Zkusili hladovku, dopisy i happening, přesto nevyhráli.*

Ukázka opět ukazuje několik předpokladů: mladí lidé jsou aktivní a participují; participace je hodnocena jako rebelie. Druhá věta – souvětí, obsahuje vedlejší větu časovou, ta umísťuje participaci v čase způsobem, který z ní činí jednorázovou událost. Participace není dlouhodobou charakteristikou. Poslední souvětí obsahuje vedlejší větu přípustkovou – spojovací příslovce přesto vede k výkladu, že ačkoliv byly použity relevantní prostředky, aktivita byla zbytečná.

Analýza promluvy

Jednotlivé promluvy přispěvatelů vypovídají o tom, čemu novinář přisuzuje relevanci a co považuje za typické, charakteristické natolik, aby to v reportáži reprezentovalo obyčejné lidi.

- *Pana Karla, který zakládal v Rýmařově Občanské fórum a z ničeho budoval muzeum, šve všeobecná apatie, ale docela ji chápe. „Někdy mám chuť do toho vstoupit, píšu články, které nikdy nikam nepošlu, a nakonec se na to vykašlu. Už i já sám jsem ukázka běžného průměru a říkám si: Do ničeho se neplet, stejně s tím nic nenadělaš.“*

Text informuje o minulé existenci participace pana Karla, nynější existenci pasivity. V úryvku není explicitně zmíněno, že pan Karel není se stavem politiky spokojen, nicméně předpoklad o této situaci text obsahuje. Dalším předpokladem je existence „šedého průměru“ populace, pro nějž je charakteristická apatie. Redaktor hodnotí Karla jako dobrého (obětavého ale zklamaného) člověka, apatii je přisouzena negativní hodnota, ale je omluvitelná. Potencialita je implicitně obsažena v přímé citaci: kdyby byl Karel aktivní, mohl by dosáhnout změny. Karel se vůči tomu vymezuje a je sám k sobě kritický, to odkazuje na předpoklad možné účinnosti. Použití dlouhých souvětí a vysvětlujících vedlejších vět celou výpověď relativizuje, rozměňuje (ve srovnání např. s perexem chybí výpovědi jistota a ráznost).

Závěr: diskurzy

Na vyšší úrovni vztahů mezi úseky textu lze vysledovat tuto linii: krize vlády umožnila nástup komunistů a ohrozila demokracii v České republice, občané na to reagují apatií, na místě by však byla spíše politická participace. Tento typ vztahu označuje Fairclough jako vztah „problém – řešení“. Problémem je současná politická situace, řešením politická aktivita.

Které diskurzy se tedy promítají do textu? V promluvách redaktora je patrný *antikomunistický diskurz*, legitimizovaný obecně sdíleným pozitivním hodnocením transformace, a diskurz politické krize. V promluvách přispěvatelů – obyčejných lidí je patrný diskurz toho, co bývá označováno jako „*blbá nálada*“ a o čem hovoří Nosál (2004) jako o *poddanské kompetenci*. Jeho text také potvrzuje existenci tohoto diskurzu v rámci širších společenských praktik. Ani antikomunistický diskurz není pouze záležitostí analyzovaného textu nebo agendy Respektu. Svědčí o tom například označení Miroslava Kalouska jako osoby třímající antikomunistický prapor (ČRo1 Radiožurnál, Radioforum s

Mirolavem Kalouskem, 29. června 2004), existence protikomunistických petic (www.petice.webz.cz) i nepokoje při letošních oslavách 1. máje v Praze na Letné.

Literatura:

Elkins, D.J., Simeon, R.E.B. 2000. A Cause in Search of Its Effect, or What Does Political Culture Explain? In Crothers, L., Lockhart, Ch. (eds.): *Culture and Politics. A Reader*. S. 21–38. New York: St. Martin's Press.

Fairclough, N. 2003. *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.

Herman, E. S., Chomsky, N. 1994. *Manufacturing Consent. The Political Economy of Mass Media*. London: Vintage.

Jensen, K. B. 2002. *A Handbook of Media and Communication Research*. London: Routledge.

Nosál, I. 2004. Zrození české postkomunistické politické kultury. In Skalník, P. (ed.) *Politická kultura: antropologie, sociologie, politika*. S. 71–88. Praha: Setout.

Byla to radost číst! Práce má nejen výbornou formální strukturu (analýza je zasazena do teoretického kontextu a posléze využita k zobecnění, interpretaci), ale je především inspirativní a poutavou sondou do skrytého mikroprostoru „nevědomé“ dimenze politické kultury Elkinse a Simeona. Všele doporučuji k publikování (např. v biografu)!

Práci hodnotím jako „výbornou“ A+
Igor Nosál